

Станіслав Пазиніч
м. Харків, Україна

ФІЛОСОФІЯ МИСТЕЦТВА В ГЕНЕЗІ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ ХУДОЖНЬОЇ ЕЛІТИ

Технічний прогрес, інноваційні технології, розвиток наукової думки усе глибше й глибше поринають в світ меркантилізму, залишаючи на поверхні щирі почуття і нехтуючи тими цінностями, які у свій час бентежили людство більше, ніж промисловість, політика, бізнес, гроші тощо. Наприклад, у сучасному суспільстві відбувається своєрідний тиск масового матеріального виробництва, в тому числі й науки на цінності моральні, естетичні, духовні. Створюються обставини, коли інколи наукове мислення розвивається на шкоду моральнісному й естетичному розвитку особистості, інакше кажучи, на шкоду сутнісним, родовим якостям людської природи. Тому і не випадково, що у більшості сьогоденних молодих людей образ успішної людини, складається переважно з її матеріального, а не духовного потенціалу. Як наслідок, людські почуття все частіше розвиваються по стереотипному стандарту, а це призводить до значного скорочення меж духовного світу особистості і значно лімітує комунікаційні сфери соціально активної життєдіяльності – основи людського буття.

Ось тому *майбутнє як світоглядна проблема* являє собою фундаментальний зв'язок з суспільними потребами та ідеалами, з вибором конкретних життєвих подіб і цілеспрямованого, духовно насиченого способу життя. Не випадково навколо цієї проблеми постійно ведуться творчі дискусії. Все це актуалізує розробку проблем, безпосередньо пов'язаних зі з'ясуванням філософських, методологічних в своїй основі перспектив, мистецтва, спрямованого на розбудову атрибутивних чинників далекосяжного розвитку суспільства і цивілізації взагалі. Уточнення ключових гносеологічних і естетико-етичних домінант, визначеність і корекція гіпотетичного художнього мислення, дозволить, на наш погляд, не тільки схарактеризувати базові ціннісно-орієнтованні установки сучасного мистецтва, але й допоможуть здійснити, в певних випадках, їх якісну соціально дієву перевірку.

Мета дослідження саме і полягає у з'ясуванні сутності філософського феномену художньої творчості та можливих варіантів і методів її впливу на перспективний розвиток особистості і суспільства в цілому.

Слід відразу зазначити, що мрія підняти завісу майбутнього і знайти певний шлях до нього, про це людство мріє відвіку. Тому бажання знати, що готує день прийдешній, це не повсякденна дозвільна цікавість, а наукова проблема, оскільки чим більше знань про майбуття, тим більш безпечний вибір модусів плідної дієвості в сьогоденні, які убезпечать соціально надійні кроки в грядуще.

Сьогодні, коли світ переживає духовну кризу і її катастрофічні наслідки в економіці, як ніколи до тепер, виявлявся інтерес до перспективного розвитку суспільства. Але потреба в орієнтації на майбутнє викликана не тільки вище згаданими чинниками, а ще й неприборкною стрімкістю, масштабами і темпами науково-технічного прогресу, спонтанним зростанням не усвідомлених суспільством і цивілізацією матеріальних потреб.

В такій складній ситуації, коли профспілки (нині соціально і духовно майже без дієві), а ще більше, у цьому відношенні, політичні партії, які дискредитували себе в якості посередників між народом і державними власними структурами, представники гуманітарно-художньої еліти виходять на перші лідируючі ролі в допомозі особистості та й взагалі простому люду, усвідомити своє дієве місце і роль в суспільстві. Продовжуючи цю тезу наголосимо, що необхідною передумовою соціальної дієвості мистецтва в нашому суспільстві має бути його безпосередня участь в захисті інтересів обездолених матеріально, а ще більше духовно, середньостатистичних «маленького» українців. Нині це під силу тільки мистецтву, яке завжди ставило перед собою завдання подолання пасивно-споглядального підходу до дійсності і одночасно спрямовувалося на збагачення гуманістичних першоджерел, в яких чітко відмежовувалось *скороминуще і перспективне*. «Щоб знову вдихнути в цей плачевний порядок речей здорове і героїчне життя, – писав свого часу Уолт Уїтмен, – потрібна нова література, здатна не тільки відображати або копіювати видимість речей і явищ, не тільки догоджати, як повія, тому, що називається смаком, не тільки бавити для порожнього супроводження часу» [1, с. 148]. Цей заклик-застереження видатного американського поета, звернений до літераторів і митців мистецтва, актуальний як ніколи раніше в нашу добу.

Отже, соціальне функціонування мистецтва, як свідчить історія, невіддільно від його установки на активну співтворчість з дійсністю або ж пасивне споглядання чи споживання її. Ідейно-естетична якість літератури і мистецтва виявляється, зокрема, в тому, що дієвий вплив на думки, відчуття

і волю людей здійснюється за допомогою зображення характерів творчих, цілеспрямованих на перетворення дійсності. Саме такий підхід стимулює соціально-творчу активність особистості і зокрема її естетичну і духовну культуру. Навпаки, поверхневий, вульгарно-примітивний підхід до витворів мистецтва, нерозуміння його природи і мови вульгаризує благотворний вплив художньої творчості на розвиток свідомості й прочуття людей. Якщо це так, то мета мистецтва полягає не в пасивному пристосуванні до нерозвинених смаків аудиторії. Навпаки, художня критика, як своєрідна представниця народу на Парнасі, (шкода, але вона майже зникла в нашому суспільстві), повинна розмежовувати істинно ціннісне, по-справжньому модерне від фальшованого, художньо збідненого і убогого в мистецтві.

Як відомо, мистецтво в своєму соціально-історичному функціонуванні не існує як автономна, замкнута система. На художню творчість накладає винятковий відбиток історична доба, але і розвиток останньої значною мірою визначається ідейно-естетичними потребами суспільства. Отже, суспільно-естетична активність повноцінного мистецтва завжди сприяє перетворенню природного буття і людської долі в гуманістичному спрямуванні [2].

Спосіб за допомогою якого філософи змогли б збагнути сутність людини, розгадати її таємниці, бентежив не одну епоху, не одне покоління. Спрадавна філософськи настроєний розум вирішує цю віковічну проблему, що таке людина і яка її перспектива розвитку. І ось уже минули десятки століть, а популярний девіз стародавніх греків: «Людина, пізнай саму себе!» залишається для епохи XXI століття ще більш актуальним ніж для еллінів. І нічого немає парадоксального в тому, що чим глибше людство пізнає природу, чим масштабніше поле творчих перетворень дійсності, тим очевидніше прагне людина усвідомити своє місце в історії цивілізації, в прийдешньому світі, а за великим рахунком, і в космічному просторі-часі.

Саме з цього приводу, із покоління в покоління, мислителі переймалися проблемою про власну моральнісну й естетичну досконалість. Згадаймо як стародавні греки сформували ідеал гармонійно розвиненої людини, в якій поєднуються мужність і атлетизм, розум і особливо *відчуття краси*. Система платонівського естетичного виховання передбачає *музичний* і *гімнастичний* розвиток, подолання професійної обмеженості. У «Державі» Платон особливо відзначає роль *музического* мистецтва в розвитку універсальних здібностей особи. «воно – говорить він, – завжди більш проникає в глибину душі і найсильніше зачіпає її; ритм і гармонія не-

суть з собою благовидість. Хто в цій сфері добре вихований, той дуже гостро сприйме різні людські помилки або природні недоліки. Його роздратування або, навпаки, задоволення будуть правильними; він хвалитиме те, що прекрасне, і, прийнявши його в свою душу і сам стане бездоганним..» [3, с. 185–186]. Оздоровлення людської душі веде, згідно Платону, до вдосконалення особи громадянина і всієї держави. Перекинувши місток через тисячоліття, можна констатувати, що турбота про виховання гармонійної особистості повинна бути *загальнодержавною* справою сьогоденної України, яка мріє про благополучне грядуще своїх громадян.

В епоху Відродження вперше закріплюється ідея самооцінки людської особистості, ведуться інтенсивні пошуки можливостей її всебічного самовиникнення. Ренесансна людина орієнтована, перш за все, на «героїчний ентузіазм», всебічний розвиток творчих потенцій, великодушність і любов до прекрасного. Велетні Відродження, укріпили віру мислителів-гуманістів в реальність ідеалу, який природно властивий гармонійній особистості. Прекрасні майстри-творці суміщали в своїй творчій діяльності різноманітні інтереси, були всебічно ерудованими і в такій же мірі цілеспрямовано дієвими. Притаманний їм універсалізм був невіддільним від всебічності розвитку особи. Він ґрунтувався на багатогранному розвитку здібностей індивіда, в якому ці якості були органічно втілені немов амальгамована цілісність [2.].

Нас і сьогодні вражає не тільки різноманітність інтересів мислителя-енциклопедиста епохи Просвітництва Іоганна Вольфганга Гете, але й глибина, цілісність його пізнання, єднання волі, розуму і відчуттів цього великого генія людства. Гете як художник і учений прагнув осмислити дух природи, відшукати єдині принципи усвідомленого активного творення нового, розпізнати універсальну силу гармонії, що вічно вабить людину в прийдешнє. Поетична натура в ньому все ж таки превалує: у мистецтві Гете бачить передбачення раціональних знань, наділяє його незвичайно широкими творчими потенціями і насамперед, гостротою бачення, рухомою уявою, радісною любов'ю до всього людського. Саме так архітектоніка поетичного мислення слугує Гете, рідкісному універсалові, в справі розгадки витоків взаємозв'язку природи, мистецтва і науки.

Ми пишаємося, що наш земляк філософ-гуманіст Григорій Савович Сковорода приналежав до плеяди універсалістів. У літопис історії він увійшов не тільки як оригінальний мислитель, автор філософських трактатів, але

і як майстер ліричного вірша, байки, епістолярії, як обдарований живописець, педагог-новатор, перекладач і композитор. Цінне також його вміння своєрідно синтезувати творчі можливості окремих різновидів коректного мислення і світосприймання, які властиві філософській і художній діяльності.

Всебічний розвиток особистості спонукає до піднесення всіх індивідуальних сил і здібностей: інтелектуальних, моральних, естетичних і фізичних. Це знаходить активне віддзеркалення в різних сферах життєдіяльності: виробничій, художньо-естетичній, спортивній, сімейно-побутовій тощо. Але здійснення всебічності в сучасних умовах не означає все вміння і професійного універсалізму. Навпаки, ефективніший шлях розвитку особи полягає в різнобічності, максимальному прояву загальних і специфічних здібностей. Це означає, що досягнення універсалізму у вибраній галузі вимагає високої культури коректного мислення, цілісності світогляду, вміння майстерно використовувати евристичні досягнення різних сфер творчості. А якщо бути ще точнішим, то універсальність немислима поза створенням самостійної архітектоніки мислення, на кшталт творчої системи, яка неодмінно допомагає оптимально використовувати індивідуальний потенціал особистості. Якщо звернутися за досвідом із різних історичних епох, то неважко помітити, що *універсали*, при всій духовній різносторонності, були дивовижно зосередженими, творчо цілісними особистостями. Умоглядна безмежність ніколи не була властивою рисою універсалізму. Навпаки, різносторонність підкорялася творчому самоконтролю, поглибленню початкових, природою даних, індивідуальних здібностей. Отож, універсальність є вищим проявом всебічності особи, максимальним розвитком її творчого потенціалу.

Звернення до генези прояву універсалізму дозволяє чітко визначити своєрідні канони максималізму, вимоги до творчої особи, і разом з тим більш очевидно представити, максими та екстреми можливостей сучасної людини і екстраполювати їх в майбутнє. І хоча соціально художній ідеал людини-універсала важко досяжний у наш час, все ж таки, очевидно, немає підстав відноситися до цього явища скептично. По-перше, ідеальна «норма» універсального розвитку людської особи історично видозмінюється, і має розумну межу. По-друге, важливо враховувати співвідношення актуального і потенційного в розвитку людських здібностей. По-третє, «ймовірно, 99 відсотків здібностей людини розтрачується даремно; навіть сьогодні люди, що рахують себе культурними і освіченими, працюють здебільшого як автомати, лише один або дві-

чі за все життя осягаючи на мить ті могутні, але глибоко приховані можливості, які має в своєму розпорядженні їх розум»[4, с. 184].

В цьому контексті варто звернути увагу в мистецтві на взаємозв'язок понять «всебічність» і «гармонійність» особи. Всебічність припускає гармонію, але не вичерпується нею. Безумовно, гармонійність, як єдність в різноманітті, пов'язана з певною різнобічністю. Іншими словами, людина не може бути всебічно розвиненою, не досягнувши іманентної гармонії. Отже, поняття «всебічність» ширше за поняття «гармонійність». Якщо це так, то оптимальний шлях до ідеалу гармонійності лежить через дозвіл і одночасно подолання дуалізму певних антиномій: розуму і відчуття, споглядання і творчості, рефлексії і уяви, переконань і вчинків, людських відчуттів, дисгармонії інтересів і здібностей. Тому так важливо, з нашої точки зору, формування і розвиток в мистецтві відчуття діалектичної міри, майстерного пошуку оптимальних варіантів поєднання дуалістичних протилежностей в іманентній природі особистості.

Величні, із давньої історичної епохи, греки, які вельми обожнювали гармонію, не випадково сповідували принцип «нічого надмірного». У нас час можна почути популярний польський вислів, «що занадто то не здорово», який акцентує увагу людини на міру, яка є сутністю екстраординарної якості. Вимога розумного обмеження не протистоїть безмежності гармонійного вдосконалення, а, навпаки, зосереджує увагу на його якості. Автор цих рядків, навіть особистісну свободу визначає, як вміння вчасно обмежити себе в почуттях, концептах, діях і поступках. Проте, варто пам'ятати, що навіть в дотриманні міри повинна бути певна міра, особливо це стосується форми і змісту художньої творчості, яка відповідальна за ідеали, які трансформуються в суспільну свідомість.

Сучасне суспільство конче потребує таку особистість, яка постійно з пристрасстю потребує розвитку самої себе, в збагаченні своєї субстанціональної суті, своїх творчих потенціалів і здібностей в їх здійсненності. Тільки за таких умов, підіймаючись до істинно людського ідеалу, індивід знаходить себе і стає винятковою *Особистістю*. Інакше, коли ігноруються вищі духовні потреби і робиться ставка лише на невгамовне наочно-речове споживання, людина спустошується, деградує і скочується на узбіччя псевдоіндивідуальностей. Шкода, але в сучасному суспільстві останнє, в масі своїй, превалує над першим. Тому актуальною проблемою сьогодення має бути масштабне розгортання естетичних відносин у всіх видах діяльності,

які дозволяють людині благословляти себе універсально і естетично дієво, досягаючи гармонії міри в своїх думках, мріях, почуттях і цілеспрямованих діях. Отже, установка суспільства на естетичну досконалість включає духовне піднесення особи, творчу самореалізацію, фізичний розвиток, моральнісну культуру поведінки. Слід наголосити, що подібна установка, це своєрідний категоричний імператив спрямований на формування у кожної, без винятку, людини естетичної вимоги, як повсякденної, животрепетної потреби духовного життя. Без естетичного сприйняття і відображення дійсності гармонійний розвиток особи нездійснений, як наслідок, суспільство, в якому домінують такі люди, неухильно деградує у всіх своїх вимірах, починаючи від матеріального виробництва і закінчуючи соціально-естетичним просто-ровим середовищем.

Гармонійність і цілісність складають субоснову й визначальні характеристики ідеалу людської краси. Тому немає нічого парадоксального в тому, що просте перерахування позитивних якостей, ще не розкриває дійсної суті уявлень про красу людини. Необхідною умовою для цього є усвідомлення іманентної сукупності різних людських якостей, основних чинників утвореної своєрідної духовної амальгами. Звідси, ідеальна людина, згідно нашому переконанню, це, перш за все, особа, в якій реалізовані всі її потенції. Потужність її сили полягає в тому, що вона сповнена надії на прекрасну перспективність своєї долі.

Отже, деонтична установка митця, активно включаючись в перебудову життя, налаштовує особистість на майбутнє. В такому разі, людина перетворює саму себе, свою свідомість і як наслідок, свій спосіб життя. Максими, які стоять перед людиною і яка прагне до всебічного, гармонійного розвитку, вимагають упередженого особистого бажання надтерпіння і творчої самовіддачі в плоті прекрасного. Звідси, виховання особистості неухильно переростає в самовиховання. А мистецтво, в основі якого лежить універсальне відношення до світу, дає цілісне уявлення про життєві явища в їх конкретності, впливає на всі сторони духовного світу людської особистості. В художній творчості людина розкривається в субстанціональних зв'язках як певна нероздільна і унікальна цілісність. Саме мистецтво, у різних його вимірах, обумовлює розвиток універсальних здібностей суб'єкта в сприйнятті багатоякісного світу в загальних форм людської чуттєвості.

Мистецтво впливає не тільки на творчі здібності і емоційні якості особи, незвичайно велика його роль в збагаченні змісту духовного життя, у формуванні естетичних ідеалів. Цей змістовний момент соціальної діяльності мистецтва несе виразний світоглядний і моральнісний заряд, сприяє особистості у цілеспрямованому виборі певного способу життя.

Відгукуючись на запити століття, сучасне мистецтво мобільно нарощує свій прогностичний потенціал, знаходить нові засоби для передбачення *позитивного в естві прекрасного* завтрашнього дня. Діяльна участь творців мистецтва за долю людини і людства наполегливо вимагає різносторонньої світоглядної культури, громадської активності, ясного усвідомлення цілей суспільного розвитку. До речі, у старослов'янській мові слово відповідальність суміщало в собі «*відпо-відь*» і «*заповіт*». Художник зобов'язаний відповідати і за напрям своєї творчості, за його результати та соціальні наслідки. Звідси, відповідальність художника, що передбачається, перед народом, епохою, майбутнім зачіпає істотні моменти ідейно-естетичної активності мистецтва.

Художня творчість може бути і великим каталізатором людяності, невтомним розвідником новочасних шляхів оновлення світу. Тільки спираючись на достеменний естетичний ідеал, митець здатний репрезентувати моральнісно позитивне майбутнє, що відповідає гуманним і соціально перспективним потребам людського суспільства. Інакше, не убачивши реальних шляхів творення майбутнього, він вимушений буде або перетворитися на челядь олігархічних кланів, або розділити долю аутсайдера, людини позбавленої соціальної дієздатності. Безперечно, майбутнє за соціально активним, цілеспрямованим на розвиток у людини якостей людяності в естві прекрасного.

Таким чином, аналіз тільки деяких аспектів художньої творчості дає підстави **прийти висновку**: *по-перше*, майбутнє як світоглядна проблема безпосередньо пов'язана з філософськими потенціями мистецтва; *по-друге*, постійне уточнення ключових гносеологічних і естетико-етичних домінант, а також визначеність і постійний розвиток гіпотетичного художнього мислення, дозволить корегувати базові ціннісно-орієнтованні установки сучасного мистецтва; *по-третє*, сучасне суспільство конче потребує таку особистість, яка постійно з жагою потребує іманентного саморозвитку, в збагаченні своєї субстанціональної суті, своїх творчих сил і здібностей. Ось саме такі люди без зайвого галасу,

політичної тріскотнечі належать до істинно духовної еліти суспільства й водночас вони і є достеменними патріотами нації.

Список літератури: 1. *Уитмен У.* Избранные произведения. «Листья травы». Проза. – М.; «ИХТИОС», 2008. – 368 с. 2. *Пазиніч С. М.* Взаємообумовленість ідеалу прекрасного і соціально-політичних подій в історії людського суспільства. //Збірник наукових праць. «Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти». Випуск 19. Харків НТУ «ХПІ» 2008. – С. 78–84. 3. *Платон.* Соч. у 3-х т., т. 3, ч. 1. – М.; «Мысль», 1968. 4. *Клар А.* Черты будущего. – М.; 2007. – 340 с.

С.М.Пазиніч

ФІЛОСОФІЯ ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ В СИСТЕМІ ПЕРСПЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Розглянуті питання взаємозв'язку художньої творчості та світоглядної проблеми перспективного розвитку суспільства, показані теоретико-творчі можливості мистецтва у вирішенні цієї нагальної комплексної проблеми сучасності. Звернута увага на необхідність постійного уточнення ключових гносеологічних і естетико-етичних доміант, а також визначеності та корекції гіпотетичного художнього мислення, яке дозволить корегувати базові ціннісно-орієнтованні установки сучасного мистецтва.

С.М.Пазиніч

ФИЛОСОФИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТВОРЧЕСТВА В СИСТЕМЕ ПЕРСПЕКТИВНОГО РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА

Рассмотрены вопросы взаимосвязи художественного творчества и мировоззренческой проблемы перспективного развития общества, показаны теоретико-творческие возможности искусства в решении этой неотложной комплексной проблемы современности. Обращено внимание на необходимость постоянного уточнения ключевых гносеологических и эстетико-этических доминант, а также определенности и коррекции гипотетического художественного мышления, которое позволит координировать базовые ценностно-ориентационные установки современного искусства.

S.N.Pazinich

PHILOSOPHY OF ARTISTIC CREATION IS IN SYSTEM
OF PERSPECTIVE DEVELOPMENT OF SOCIETY

The questions of intercommunication of artistic creation and world view problem of perspective development of society, rotined теоретико-творческие possibilities of art in the decision of this urgent complex problem of contemporaneity, are considered. Paid a regard to necessity of permanent clarification of key gnosiological and эстетико-этических dominants, and also to definiteness and correction of hypothetical artistic thought which will allow коррелировать base valued-orientation options of modern art.

*Василий Омельченко
г. Харьков, Украина*

КОРНИ НЕПРИЯЗНИ

Всем известно, каким путем политики вовлекают в свои сети избирателей – просто нужно наобещать народу золотые горы и он клюнет, проголосует за вас. Райская жизнь, социальная справедливость, свобода слова, единый язык, единая Украина, которой восхищается весь мир...

Двадцать лет мы шагаем к обещанным благим высотам жизни, вернее, плетемся, тащимся, а еще точнее – ползем, обдирая колени и локти. Райская жизнь, как горизонт – вроде бы она рядом, но идешь-бредешь... а она все не приближается. Естественный вопрос – как быть, что делать? А делать-то мы не очень мастера, но зато мастаки винить друг друга: это все они!.. Кто именно? Ну, сначала – коммунисты... потом – националисты... теперь – олигархи... И, конечно же, сам народ, который выбрал не тех... Получается, что виноваты мы все... Да не все с этим соглашаются и с пеной у рта доказывают, кто именно виноват. Слов не хватает и берут друг друга за грудки... и вход идут кулаки, стулья, а то и дубинки... Надо бы удивляться: как это украинец украинца (представитель одной из лучших наций мира!..), так люто, мягко говоря, не уважает друг друга? А вот не уважает, относится с неприязнью, а если называть вещи своими именами – ненавидит! И за что?

Помню, на одном из собраний харьковских писателей слово взял тогда недавно принятый в литературное сообщество поэт А. Филатов. Вымученным, болезненным взглядом обвел присутствовавших в зале «инженеров человеческих душ» и обескуражено произнес:

– Слушал я вас, слушал... и мне стало как-то не по себе: господа, за что же вы так ненавидите друг друга?..

Свежий взгляд художника подметил точно: люди, казалось бы, одного круга... одних интересов... одной страны... и в них столько друг к другу нескрываемой или плохо скрываемой неприязни... А в Верховной Раде что порой творится... а на площадях... не страна, а пауки в банке... А все наперебой кричат: мы едины, едины!... Едины ли?.. И за что же мы, порой так не терпим друг друга?

Перед мысленным взором один за другим предстают эпизоды, которые не могут не возмутить любого нормального человека.